तत्संख्यान्विते स्त्री एकव०पूरणे ड तयपौ उन्नेयौ ठन् । एवं ड । द्वा(द्वि)त्रिंशादि तद्युते शतादौ त्रि०सा परिमाणमस्य ठन् । द्वा(द्वि)त्रिंशतिकादि तत्तत्संख्यापरिमाणके त्रि०।

द्वा(द्वि)षष्टि स्त्री द्व्यधिका षष्टिः द्वौ च षष्टिश्च च वा वा आत् एकव०। १द्व्यधिकषष्टिसंख्यायां २तद्युते च । पक्षे द्विषष्टिरप्यत्र तया युतं शतादि ड। द्वा(द्वि)षष्ट तद्युते शतादौ । सा परिमाणमस्य ठन् । द्वा(द्वि)षष्टिक तत्परिमाणके त्रि० पूरणे तमप् । द्वा(द्वि)षष्टितम डट् द्वा(द्वि)षष्ट तत्संख्यापूरणे डटि स्त्रियां ङीप् ।

द्वा(द्वि)सप्तति स्त्री द्व्यधिका सप्ततिः द्वौ च सप्ततिश्च वा वा आत् एकव०। १द्व्यधिकसप्ततिसंख्यायां २तत्संख्याते च "द्वासप्ततिर्महत्यस्ते पादास्ते द्वादश क्रमात्" ज्यो०त०। द्विसप्ततिरप्यत्र । तया युतं शतादि ड । द्वा(द्वि)सप्तत तद्युते शतादौ त्रि० तस्याः पूरणे तमप् । द्वा(द्विसप्ततितम डट् । द्वा(द्वि)सप्तत तत्संख्यापूरणे त्रि० स्त्रियां डटि ङीप् ।

द्वि त्रि० द्वि०व०। द्वु–ड । १द्वित्वसंख्यायां "द्व्येकयोर्द्विवचनैकवचने" पा० द्वित्वार्थकताया भाष्याद्युक्तेः । २द्वित्वसंख्यान्विते च । सर्वनामकार्यं तस्य जसादिप्राप्त्यभावात् त्यदादित्वात् अत्वम् । द्वौ द्वे । द्वयोः स्त्रियोः पुत्रः द्विपुत्र इत्यादौ सर्वनामत्वात् वृत्तिमात्रे पुंवद्भावः । अकच् । द्वके इत्यादि । स्वार्थे केनोपपत्तौ चित्स्वरार्थमकच् ।

द्विक त्रि० द्वि०व०। द्वि–अकच् । १द्वित्वसंख्यायां तद्युते त्रि० स्त्रियां टेरकचि द्वके इत्येव स्वार्थे के तु प्रत्ययस्थकात् पूर्वमत इत्त्वम् द्विके इति भेदः । द्वयोरवयवः द्वौ अवयवौ वा यस्य कन् । २द्वित्वे न० एकव०। ३तद्युते त्रि० "एकं द्विकं त्रिकं चैव चतुष्कं पञ्चकं तथा । अमी पञ्चैव लिङ्गार्थाः" भर्तृहरिः । द्वौ दीयेते वृद्ध्यादिना अत्र शतादौ कन् । ४वृद्ध्यादिना दीयमानद्विरूपकादिके शतादौ । "द्विकं शतं वा गृह्णीयात् सतां धर्ममनुस्मरन्" "द्विकं शतञ्च गृह्णानो न भवत्यर्थकिल्बिषी" मनुः द्वौ कौ ककारौ वाचकशब्दे यस्य । ५काके ६कोके च पुंस्त्री० मेदि० । तयोर्वाचकशब्दे ककारद्वयस्य सत्त्वात् तथात्वम् । स्त्रियां जातित्वात् ङीष् ।

द्विककार पुंस्त्री० द्वौ ककारौ - वाचकशब्देऽस्य । १काके २कोके च शब्दरत्ना० । स्त्रियां जातित्वात् ङीष् । ३ककारद्वययुते शब्दादौ त्रि० ।

द्विककुद् पु०द्वे ककुदे यस्य अन्त्यलोपः समा०। उष्ट्रे हेमच०

द्विकर त्रि० द्वौ करोति संख्यापूर्वकत्वात् अहेत्वादौ कृ–ट । १द्विसंख्यान्वितकारके । द्वौ करौ यस्य २द्विभुजे च । द्वयोः करयोः समाहारः । ३करद्वये "बुभुक्षितः किं ? द्विकरेण भुङ्क्ते" उद्भटः ।

द्विकार्षापण(णिक्) त्रि० द्वाभ्यां कार्षापणाभ्यां क्रीतं ठक् तस्य वा लुक् । द्वाभ्यां कार्षापणाभ्यां क्रीते पक्षे ठकोऽलोपे । द्विकार्षापणिक तत्रार्थे ।

द्विकौडविक त्रि० द्वौ कुडवौ प्रयोजनमस्य ठञ्, द्वाभ्यां कुडवाभ्यां क्रीतं वा ठक् न तस्य लुक् । उत्तरपदवृद्धिः । १द्विकुडवप्रयोजनके २द्वाभ्यां कुडवाभ्यां क्रीते च ।

द्विगु त्रि० द्वौ गावौ यस्य गौणत्वात् गोर्ह्रस्वः । १द्वयोर्गवोः सम्बन्धिनि द्विगवस्वामिके पुरुषे । "द्वन्द्वो द्विगुरपि चाहं सततमस्मद्गृहे व्ययीभावः" उद्भटः । व्याकरणोक्ते तत्पुरुषान्तर्गते पा० सूत्रोक्ते २समासभेदे पु० स च सि०कौ० मनोरमादौ च दर्शितो यथा "दिक्संख्ये संज्ञायाम्" ।२।१।५०। पा० "समानाधिकरणेनेत्यापादपरिसमाप्तेरधिकारः । संज्ञायामेवेति नियमार्थं सूत्रम् । पूर्वेषुकामशमी । सप्तर्षयः । नेह उत्तरा वृक्षाः । पञ्च ब्राह्मणाः" सि०कौ०। "तद्धितार्थोत्तरपदसमाहारे च" पा० ।२।१।५१।पा० "तद्धितार्थे विषये उत्तरपदे च परतः समाहारे च वाच्ये टिक्संख्ये प्राग्वद्वा । पूर्वस्यां शालायाम्भवः । पौर्वशालः । समासे कृते दिक्पूर्वपदादसंज्ञायां ञ इति ञः । सर्वनाम्नो वृत्तिमात्रे पुंवद्भावः । आपरशालः । पूर्वाशाला प्रिया यस्येति त्रिपदे बहुव्रीहौ कृते प्रियाशब्दे उत्तरपदे पूर्वयोस्तत्पुरुषः तेन शालाशब्दे आकार उदात्तः । पूर्वशालाप्रियः । दिक्षु समाहारो नास्त्यनभिधानात् । संख्यायास्तद्धितार्थे षण्णां मातॄणामपत्यम् षाण्मातुरः । पञ्च गावो धनं यस्येति त्रिपदे बहुव्रीहाववान्तरतत्पुरुषस्य विकल्पे प्राप्ते द्वन्द्वतत्पुरुषयोरुत्तरपदे नित्यसमासवचनम्" सि०कौ० "नियमार्थमिति विशेषणं विशेष्येणेत्यनेनैव सिद्धे तत्पुरुषे संज्ञायामेव दिक्संख्ये समस्येते नान्यत्रेति नियामकमिदमिति भावः। त्रिलोकनाथ इत्यादौ तु उत्तरपदद्विगुरिति असंज्ञकत्वेऽपि न क्षतिः । पूर्वसूत्रमित्यादौ संज्ञाभावेऽपि कालवाचकत्वात् समासो, न ह्यत्र दिग्विशेषबोध उदयगिर्य्यादिसम्बद्धाया एव दिक्त्वात् एवं देशवाचकेनापि समास इति दृष्ट-